

Панишко, Сергій

Проблеми охотони та лослідження археологічних пам'яток Волинської області

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 251-254

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

СЕРГІЙ ДМИТРОВИЧ ПАНИШКО

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Археологічні дослідження території Волинської області розпочались давно. На сьогоднішній день, завдяки наполегливій праці багатьох поколінь українських та польських археологів тут відомо близько 1,5 тис. пам'яток археології, багато з яких досліджувались стаціонарно.

Перші значні успіхи у виявленні, дослідженні та пропаганді археологічних пам'яток Волині були досягнуті у ХІХ ст. Слід відзначити, що вже у той час існувала плідна співпраця між польськими та російськими та українськими археологами та істориками. Наприклад, завдяки консультаціям Зоріана Доленгі-Ходаківського (А. Чарноцького), М. М. Карамзін локалізував Червен.

Широкі археологічні дослідження на Волині у 20-30 рр. ХХ ст. проводили польські науковці. Серед них виділяються дві постаті – О. Цинкаловський та Я. Фіцке. Перший з них провів ґрунтові розвідки на території всього Волинського воєводства. Результатом цих робіт була узагальнююча праця, що була видана у Польщі у 60-х роках. Слід відзначити, що окрім археологічних пам'яток О. Цинкаловського цікавили і інші, зокрема, історичні.

Я. Фіцке, будучи хранителем фондів Волинського музею у Луцьку окрім широких археологічних розвідок здійснив поглиблене вивчення ряду пам'яток. Причому, він досліджував пам'ятки різних епох. На жаль, трагічна смерть рано обірвала життя цього талановитого дослідника і багато отриманих ним матеріалів не використовувались у науковому обігу. У наш час деякі відкриття Я. Фіцке робляться по новому (наприклад, перші земляні укріплення Луцького замку). Ці приклади свідчать, наскільки важливою є спадщина польських археологів 20-30-х років для сучасної волинської археології. Тим більше, що багато пам'яток археології, які досліджувались у той період, нині вже не існують і тогочасні публікації є одним джерелом для їх вивчення.

Після закінчення другої світової війни вивчення археологічних пам'яток Волині продовжувалось в основному українськими науковцями. Тут працювали експедиції Інституту археології НА України, Луцького педінституту (нині Волинського держуніверситету), Волинського краєзнавчого музею, ряду наукових установ Росії. На жаль, контакти з польськими археологами у цей період були зведені до мінімуму. Однак, публікації археологічних матеріалів, що були

отримані на пам'ятках Волині систематично використовувались польськими науковцями, і навпаки – польські матеріали – українськими. Певний поштовх польсько-українським контактам у галузі археології надала дискусія про належність Червенських градів.

На протязі останніх десятиліть інтенсивність археологічних досліджень на Волині постійно зростала. Це пов'язувалось із систематичним зростанням фінансування робіт з боку Волинської обласної організації Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури, а з кінця 80-х років державним бюджетом. Найбільша інтенсивність археологічних досліджень на Волині припадає на початок 90-х років. Так, протягом 1992-1993 рр. на території області працювало 6 археологічних експедицій, з них 5 при Волинському краєзнавчому музеї. Охарактеризуємо їх.

1. Ранньослов'янська експедиція (начальник Козак Д. Н.) проводила стаціонарні дослідження у с. Городок Луцького р-ну.

2. Південно-Волинська експедиція (начальник Мазурик Ю. М.), що проводила розвідки на території Горохівського р-ну, де було виявлено 99 пам'яток археології.

3. Неолітична експедиція (начальник Охріменко Г. В.), що проводила розкопки в с. Голишів Луцького р-ну та розвідки на території області.

4. Розвідкова експедиція (начальник Конопля В. М.), що проводила розкопки на території Ківерцівського, Локачинського та Луцького районів. Експедицією було виявлено 233 пам'ятки.

5. Спільна експедиція Волинського краєзнавчого музею та науково-дослідного археологічного центру *Архе* (начальник Гавритухін І. О.), що проводила розкопки в с. Зимне Володимир-Волинського р-ну.

6. Рятувально-розвідкова археологічна експедиція науково-методичного відділу пам'яток культури при Національному музеї історії України (начальник Бітковська Т. Л.), що проводила суцільні поквдратні розвідки на території Турійського р-ну. Тоді експедиція обстежила території де виявлено 111 пам'яток історії і археології.

7. Давньоруська археологічна експедиція (начальник Панишко С. Д.), що досліджувала давньоруське городище у м. Камені-Каширському.

На жаль, починаючи з 1994 р. фінансування археологічних досліджень на території області було припинене, що не могло не позначитись на цій роботі.

Масштаби досліджень зменшились, хоча деякі експедиції діють і понині. Це експедиції під керівництвом М. М. Кучінка, що досліджує Перемиль та Луцьк, С. Д. Панишка (Угровськ, Камінь-Каширський, Ветли), Ю. М. Мазурика та В. М. Коноплі (розвідки).

У другій половині 90-х років у зв'язку з підготовкою видання тому *Зводу пам'яток історії та культури України по Волинській області* тут були проведені великі розвідкові роботи з метою виявлення нових пам'яток археології та обстеження вже відомих. У ході цих робіт було обстежено близько 1 тис. об'єктів. Слід відзначити нерівномірність обстеження окремих районів. Так, якщо у Луцькому, Рожищенському, Ківерцівському, Володимир-Волинському районах було обстежено сотні пам'яток археології, то у поліських районах, особливо у Камінь-Каширському та Ратнівському цей показник набагато нижчий.

Слід окремо відзначити низьку ступінь обстеження правого берегу Західного Бугу, оскільки ця територія знаходиться у прикордонній зоні. Невеликі роботи проводились тут В. Івановським та С. Панишком. Дані про ряд пам'яток, що знаходяться на березі Західного Бугу як правило обмежуються результатами їх досліджень у 20-30-ті роки ХХ ст.

Таким чином завдяки проведеним роботам на території Волинської області виявлена велика кількість пам'яток археології, частина з яких поглиблено досліджена. Важливим завданням є їх охорона та використання, що здійснюється у відповідності до діючого законодавства України.

Основним документом, що регулює пам'ятоохоронну діяльність є закон *Про охорону та використання пам'яток історії та культури*, що був прийнятий ще у 1976 р. У відповідності до цього закону ще до 1991 року було розроблено ряд положень, постанов та інструкцій по питаннях охорони пам'яток. Ця робота продовжується і після здобуття Україною незалежності.

До пам'яток археології на території області відносяться поселення, городища, давні міста, залишки ліній оборонних споруд, залишки виробничої діяльності, могили, культові споруди, що існували до ХVIII ст. Слід відзначити, що у останній час значно зріс інтерес як широкої громадськості так і науковців до пам'яток археології пізнього, козацького періоду. Оскільки в цей час Волинь входила до складу Польщі, тут відкривається широке поле для співробітництва між українськими та польськими археологами.

Державним органом охорони пам'яток історії та культури на території області є управління культури облдержадміністрації, згідно з розпорядженням якого сектор археології відділу охорони пам'яток Волинського краєзнавчого музею здійснює пам'ятоохоронну діяльність. У секторі є списки пам'яток архео-

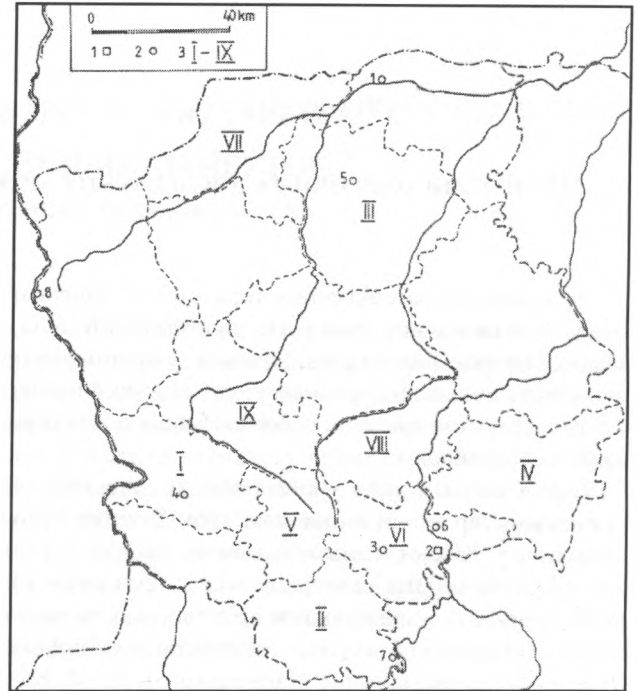

Рис. 1. Важливі археологічні розкопки і поверхневі дослідження у Волинській області в роках 1992-1995. 1 – неолітичні і енеолітичні стоянки; 2 – середньовічні стоянки; 3 – райони охоплені поверхневими дослідженнями. Najważniejsze archeologiczne badania wykopaliskowe i powierzchniowe w województwie wołyńskim w latach 1992-1995. Legenda: 1 – stanowiska neolityczne i eneolityczne; 2 – stanowiska średniowieczne; 3 – rejony objęte badaniami powierzchniowym.

Перелік стоянок (Wykaz stanowisk): 1 – Ветлі, 2 – Голишів, 3 – Городок, 4 – Зимне, 5 – Камінь-Каширський, 6 – Луцьк, 7 – Перемиль, 8 – Угровськ; перелік районів (wykaz rejonów): I – Володимир-Волинський, II – Горохівський, III – Камінь-Каширський, IV – Ківерцівський, V – Локачинський, VI – Луцький, VII – Ратнівський, VIII – Рожищенський, IX – Турійський (рис. В. Зелінські).

логії, що взяті на облік та під охорону держави рішенням облвиконкому, копії рішень місцевих Рад про встановлення охоронних зон пам'яток. У зону охорони пам'яток включається: охоронна зона, зона регулювання забудови, зона природного ландшафту, що охороняється.

Якщо пам'ятка археології по якихось причинах знищена, то вона знімається з під охорони держави. Основою для цього служать акти технічного стану пам'яток, що підписуються членами відповідної комісії, фотографії загального вигляду пам'ятки, вкопировка з генплану і т. ін. У випадку археологічних досліджень пам'ятки у її паспорт вносяться відповідні доповнення. На кожний пам'ятник, що знаходиться під охороною держави складається охоронне зобов'язання у трьох екземплярах. Перший екзем-

пляр зберігається у організації, що відповідає за охорону пам'ятки, другий – у районному (міському) відділі культури, третій – у секторі археології відділу охорони пам'яток. Виконання умов охоронних зобов'язань постійно контролюється працівниками сектору. У випадку їх порушень керівником установ чи організацій, а також приватними особами, спочатку їх попереджується про недопустимість порушень, а якщо це не діє то притягується до відповідальності. Періодично обстежується технічний стан пам'яток археології, про що складаються відповідні акти. Такий акт фіксує стан пам'ятки і підлягає поновленню один раз на п'ять років, а у випадку значної зміни стану пам'ятки – невідкладно. Для складання акту залучаються спеціалісти (археологи, історики, архітектори, мистецтвознавці) у залежності від пам'ятки.

На взятих на облік і під державну охорону пам'яток археології встановлюються охоронні знаки (дошки), що містять коротку характеристику про пам'ятку з вказівкою на те, що пам'ятка охороняється державою. Охоронні знаки на пам'ятки археології встановлюють державні органи охорони пам'яток за зразками, що затверджені Міністерством культури України.

Фінансування робіт на пам'ятках археології (досліджень) здійснюється як за рахунок коштів державного бюджету, так і за рахунок коштів організацій та підприємств, на балансі яких стоїть пам'ятка. У випадку проведення дорожніх, меліоративних та інших будівельних робіт, що можуть створити загрозу для пам'ятки археології фінансування її дослідження проводиться за рахунок замовника робіт.

Всі археологічні дослідження на території області проводяться тільки при наявності Відкритого листа, що видається Інститутом археології НАН України. Відкритий лист обов'язково реєструється у місцевій Раді (по місцю проведення робіт) та у обласному управлінні культури.

Сектором археології ведеться робота по складанню карт-схем розміщення пам'яток на території області і окремих районів. Вони є важливим документом по забезпеченню збереженості пам'яток.

Підприємства, організації та установи у випадку виявлення у процесі робіт археологічних об'єктів, що мають історичну, культурну та іншу цінність, повідомляють про це у сектор археології (свіжий прик-

лад – поховання культури кулястих амфор у с. Оздів Луцького району).

У відповідності до ст. 44 Закону *Про охорону та використання пам'яток історії та культури* особи, що винні у невиконанні правил охорони, використання, обліку і реставрації пам'яток археології, порушенні режиму зон їх охорони, а також у інших порушеннях законодавства про охорону і використання пам'яток археології несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність у відповідності до діючого законодавства України.

Окрім сектору археології відділу охорони пам'яток Волинського краєзнавчого музею, що представляє державні органи пам'яток активна робота по дослідженню археологічних пам'яток Волині ведеться кафедрою археології та джерелознавства Волинського держуніверситету ім. Л. Українки (завідуючий кафедрою – М. М. Кучінко). Окрім власне дослідницької роботи (експедиції) кафедра проводить підготовку спеціалістів-археологів. Відзначимо і активну видавничу діяльність М. М. Кучінка, який за останні роки публікував ряд узагальнюючих праць по археології регіону, у тому числі і довідники по археологічним пам'яткам Волині.

На сьогоднішній день Волинська область має власну регіональну археологічну школу, місцеві науковці досліджують різні періоди. Це Г. В. Охріменко (неоліт), В. Шкоропад (залізний вік), М. М. Кучінко та С. Д. Панишко (давньоруський час). Окрім цього пам'ятники Волині досліджує ряд науковців з-поза меж області. Серед них Д. Н. Козак, що вивчає ранньослов'янські пам'ятки, а також ряд інших науковців.

Основною проблемою у дослідженні археологічних пам'яток на території області на сьогоднішній день є брак коштів. Бюджет не в змозі виділити кошти на дослідження пам'яток, що руйнуються природними факторами. В той же час і різноманітні будівельні організації, що руйнують пам'ятки, через недосконалість законодавства часто ігнорують виділення коштів на дослідження археологічних пам'яток.

У той же час, дивлячись на великі труднощі волинська археологія має і вагомі здобутки. Матеріали, що були отримані при дослідженні пам'яток Волині послужили основою при написанні ряду узагальнюючих праць Д. Н. Козака, М. М. Кучінка, Г. В. Охріменка.

ЛІТЕРАТУРА

Козак Д. Н.	1993	<i>Історично-культурний розвиток Західного Побужжя в IX-XIV століттях</i> , Луцьк.
1992		
1984		
Кучинко М. М.	1994	<i>Нариси стародавньої та середньовічної історії Волині</i> , Луцьк.
1996	Охріменко Г. В.	
	1993	<i>Неоліт Волині</i> , Луцьк.

SERHIJ DMYTROWYCZ PANYSZKO

PROBLEMY OCHRONY I BADAŃ ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH OBWODU WOŁYŃSKIEGO

Na terytorium obwodu wołyńskiego, w wyniku wieloletnich prac rozpoczętych w XIX w. przez ukraińskich i polskich archeologów, zarejestrowano prawie 1,5 tysiąca stanowisk archeologicznych, na części których przeprowadzono badania wykopaliskowe. W latach dwudziestych i trzydziestych pracowali tu A. Cynkałowski i J. Fitzke. Po drugiej wojnie światowej pracowały tu wielkie ekspedycje Instytutu Archeologii Akademii Nauk Ukrainy, Instytutu Pedagogicznego (obecnie Wołyńskiego Państwowego Uniwersytetu) w Łucku, Wołyń-

skiego Muzeum Krajoznawczego oraz szeregu instytucji naukowych Rosji.

Oprócz badań powierzchniowych i stacjonarnych, ważnym zagadnieniem jest sprawa ochrony zabytków w terenie, oparta o stale aktualizowane ustawodawstwo Ukrainy. Obowiązki państwowego organu konserwatorskiego w obwodzie pełni Dział Ochrony Zabytków Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego.

Muzeum Krajoznawcze w Łucku